

Distributivna pravičnost

Mnenja v slovenski populaciji

Uvod

Distributivna pravičnost se nanaša na delitev redkih dobrin, recimo dohodka in premoženja. Socialistična družba je bila (z)grajena na egalitaristični koncepciji distributivne pravičnosti, pojem pravičnosti je bil tesno povezan s pojmom enakosti. Takšno pojmovanje pravičnosti je bilo ključni element politične legitimnosti socialističnega režima. Govorili smo o egalitarnem sindromu, ki ga je prvi opisal Županov (1970). Prav egalitaristična etika pa je bila kot sestavni del uradne ideologije pomembna ovira za (ekonomsko in politično) modernizacijo nekdanje jugoslovanske družbe. Zdajšnja societalna transformacija – ohlapno rečeno prehod v postsocialistično družbo – sloni na drugačnih legitimizacijskih premisah, med katerimi ni premise, da pravičnost pomeni enakost. Mason (1992, str. 199) npr. poroča, da je bil za Poljsko v osemdesetih letih značilen dramatičen odmik od egalitarizma: javnomnenjske ankete so kazale dramatično upadanje števila Poljakov, ki so podpirali omejeitev najvišjih plač in politiko polne zaposlenosti ter hkrati veliko povečevanje števila zagovornikov take politike plač, ki naj bi uveljavila razlike glede na usposobljenost. V tem članku bomo predstavili nekaj analognih anketnih podatkov o slovenski populaciji: predstavili bomo nekaj anketnih podatkov, ki razkrivajo, katerim načelom distributivne pravičnosti se v slovenski populaciji najpogosteje prilegajo evalvacije o tem, kaj je in kaj ni pravično, ko gre za distribucijo dohodka in premoženja.

Načela distributivne pravičnosti

Iz teoretičnih razprav o distributivni pravičnosti je mogoče izluščiti šest načel, in sicer: načelo potreb, načelo enakih rezultatov ali načelo radikalne enakosti, načelo enakih možnosti, meritokratsko načelo, načelo funkcionalne neenakosti in načelo upravičenosti (Deutsch, 1975; Hochschild, 1981; Walzer, 1983; Cohen, 1986; Goodwin, 1987; Campbell, 1988; Marshall and Swift, 1992).

Koncepcija pravičnosti, ki naj bi temeljila na načelu potreb, ni bila nikoli sistematično elaborirana. Je pa splošno znano, da je Marx postavil maksimo, ki se glasi: Od vsakega glede na njegove sposobnosti in vsakemu glede na njegove potrebe. Po tem načelu je distribucija resursov pravična, če (in samo če) ljudje dobijo tisto, kar potrebujejo. Ob tem se seveda zastavlja vprašanje, kaj je pravzaprav potreba. Odgovor na to vprašanje pa presega okvire tega članka, ne bomo se spuščali v obravnavo koncepta osnovnih človekovih potreb. Če privzamemo, da imajo vsa človeška bitja enake potrebe, potem načelo potreb preide v načelo radikalne enakosti. Egalitarni sindrom, ki smo ga omenili v uvodu, je aproksimacija tega načela.

* Dr. Vojko Antončič, izr. profesor na FDV in direktor Inštituta za družbene vede.

Med načelom radikalne enakosti in naslednjim načelom distributivne pravičnosti, t.j. načelom enakih možnosti, obstajata dva paradigmatična razločka. Načelo radikalne enakosti reducira pravičnost in enakost – pravičnost je isto kot enakost. Po načelu enakih možnosti enakosti niso a priori pravične in neenakosti niso a priori nepravilne oziroma niso nepravilne same po sebi. V okviru paradigme, v katero spada načelo enakih možnosti (in tudi naslednja tri načela, se pravi, meritokratsko načelo, načelo funkcionalne neenakosti in načelo upravičenosti), se vprašanje o pravičnosti glasi takole: Katere neenakosti so pravične oziroma pri katerih pogojih so neenakosti pravične? Že Aristotel je uvidel razliko med enakostjo in pravičnostjo. V Nikomahovi etiki trdi, da do preprirov in pritožb prihaja tedaj, ko se neenaki ljudje obravnavajo na enak način ali ko se enaki ljudje obravnavajo na neenak način. Po načelu enakih možnosti so neenakosti pravične vse dotlej, dokler imajo socialni akterji enake možnosti v tekmovanju za neenake nagrade.

Druga paradigmatična razlika med načelom radikalne enakosti in načelom enakih možnosti se nanaša na vprašanje, kaj se pravzaprav evalvira, ko se dana distribucija resursov oceni za pravično ali za nepravilno: če se za evalviranje dane distribucije resursov upošteva načelo radikalne enakosti, potem je za oceno distribucije odločilen izid distribucije; če pa se za evalviranje dane distribucije resursov upošteva načelo enakih možnosti, potem za oceno distribucije ni pomemben izid, marveč distributivna formula in postopek, ki sta bila pri tem uporabljena. Načelo radikalne enakosti je torej načelo substantivne pravičnosti, načelo enakih možnosti pa načelo proceduralne pravičnosti.

Tako kot načelo enakih možnosti je tudi meritokratsko načelo zelo »popularno« načelo. Pravijo mu tudi načelo proporcionalnosti, v anglosaksonski literaturi je znano kot »equity principle«. Obširno je bilo obravnavano v socialni psihologiji (prim.: Walster et al., 1973, 1978). Enostavno povedano, gre za načelo, ki privzema naslednjo zahtevo: ljudem je treba dati, kar jim pripada, ali z drugimi besedami, dati jim je treba, kar si zaslužijo. Po teoriji, ki je znana kot »equity theory«, je distributivna pravičnost proporcionalno razmerje med inputi in nagradami (Walster et al., 1973).

Načelo enakih možnosti je verjetno najbolj »popularno« liberalno načelo pravičnosti. Načelo potreb in načelo radikalne enakosti sta seveda socialistični načeli. Obstaja tudi socialistična verzija meritokratskega načela, ki je izražena v znani Marxovi programatični zahtevi »Vsakomur v skladu z njegovim delom«. Vprašanje, katera distributivna formula na ustrezen način operacionalizira to zahtevo, je bilo eno od osrednjih vprašanj samoupravljalvske distributivne pravičnosti.

Zasluge, potrebe in enake možnosti so nejasni pojmi, ki se dajo interpretirati na različne načine. Dva ocenjevalca se lahko, kljub temu da oba priznavata meritokratsko načelo, razhajata v oceni, kaj komu pripada, in sicer enostavno zato, ker eden drugače kot drugi definira, kaj se šteje kot zasluga oziroma katere lastnosti posameznikov je treba nagrajevati. Podobno velja tudi za načelo enakih možnosti.

Načelo funkcionalne neenakosti je izpeljano iz Rawlsove teorije pravičnosti. Rawls (1971) definira pravičnost kot poštenost. Da pride do sodila, po katerem je mogoče razločevati med pravično in nepravilno družbo, si zamisli nepristranske socialne akterje. Da so nepristanski, doseže tako, da jih ogrne s »tančico nevednosti«, se pravi tako, da privzame, da socialni akterji ne vedo, kakšen je njihov družbeni položaj, da ne vedo, s kakšnimi talenti so obdarjeni in da ne vedo, kakšne so njihove preference. Razume se, da je ta amnezija oziroma amputacija relevantnih informacij zgolj teoretičen konstrukt, ki mu omogoča, da vzpostavi nepristranske akterje, akterje v »izvirnem položaju«, ki jim »tančica nevednosti«

omogoča, da delujejo avtonomno (avtonomno v Kantovem smislu). Družbeni red je pravičen, če sloni na pravilih, ki bi jih izbrali nepristranski socialni akterji. Za pravično urejeno družbo zato med drugim velja, da izpolnjuje naslednje zahteve:

1. Vsaka oseba mora imeti enake temeljne svoboščine.
2. Službe in položaji morajo biti dostopni vsem, pri tem mora obstajati poštena enakost možnosti.
3. Socialne in ekonomske institucije morajo biti urejene tako, da bodo najbolj koristile tistim, ki jim gre najslabše.

Te zahteve Rawlsove teorije so razvrščene po prednosti. Če na primer ni mogoče hkrati zadostiti prvi in drugi zahtevi, ima prva absolutno prednost pred drugo. Tretja zahteva, imenovana načelo razlikovanja, se nanaša na distribucijo dohodka in bogastva (Buchanan in Mathieu, 1968, str. 28). Po Rawlsu so potemtakem neenakosti pri distribuciji dohodka in bogastva pravične le tedaj, ko prispevajo k povečanju blagostanja tistih, ki so v najslabšem položaju, se pravi tedaj, ko povečujejo socialno integracijo in so potemtakem funkcionalne za družbo kot celoto. Temu načelu pravičnosti zato pravimo načelo funkcionalne neenakosti. To načelo pravičnosti spominja na funkcionalizem v teoriji stratifikacije, vendar je funkcionalistična teorija stratifikacije deskriptivna, Rawlsova teorija pravičnosti pa (predvsem) normativna.

Očitno je, da načelo funkcionalne neenakosti spada v paradigmo, ki pravičnosti ne istoveti z enakostjo. Utemeljitev neenakosti, ki nam jo daje Rawlsovo načelo, pa je povsem drugačna kot utemeljitev, ki sloni na nekaterih drugih načelih v okviru te paradigme, nekatera izmed njih v celoti izključuje. Sposobnost za trdo delo je po Rawlsu stvar naravnega naključja in zato z moralnega vidika arbitrarna. Isto velja za talent. Meritokratsko načelo potemtakem ne more biti načelo distributivne pravičnosti.

Rawlsovo teorijo je ostro kritiziral Nozick (1974). V razpravo pravičnosti je vpeljal načelo upravičenosti. S tem je vnesel v razpravo nove aspekte pravičnosti: premoženjske pravice in svobodo izbire. Po Nozicku vprašanje o distributivni pravičnosti ni vprašanje o tem, katere neenakosti so pravične, niti ni vprašanje o tem, za katere sposobnosti in talente si posameznik zasluži nagrado. Niti poštenost niti zasluge nimajo nič skupnega z distributivno pravičnostjo. Vprašanje o distributivni pravičnosti je vprašanje o legitimnosti premoženja: gre za vprašanje, ali je bilo premoženje pridobljeno na legitimen način. Vsakdo je upravičen do resursov, ki jih je pridobil v svobodni menjavi tako, da je uporabil svoje »zaklade« (talente, sposobnosti). Rawlsova teorija daje legitime razloge za redistribucijo resursov. Nozick pa redistributivne posege zavrača, saj v njih vidi kršenje premoženjskih pravic in ogrožanje osebne integritete. Hkrati lahko takoj sprevidimo tole: iz načela upravičenosti sledi pravica do dedovanja (Nozick se celo zavzema za prepoved davka na dedščino); zato je načelo upravičenosti v navzkrižju z načelom enakih možnosti in z meritokratskim načelom.

Mnenja o distributivni pravičnosti

Preidimo sedaj na empirično analizo. Zanima nas, kolikšno empirično veljavo ima v slovenski populaciji posamezno načelo distributivne pravičnosti. Še posebej nas zanima, v kolikšni meri se v slovenski populaciji evalviranje pravičnosti prilega tržni pravičnosti. Trg je distributivni mehanizem, ki generira precejšnje socialne razlike. Zato ga ni mogoče utemeljiti – se ne da legitimizirati – s sklicevanjem

na načelo radikalne enakosti ali s sklicevanjem na načelo potreb. Smiselno je domnevati, da posameznik, ki sprejema tržno pravičnost, zagovarja načelo enakih možnosti ali meritokratsko načelo ali načelo funkcionalne neenakosti ali načelo upravičenosti. Obratno pa ni zmeraj res. Prav lahko se recimo primeri, da je za nekoga distributivna pravičnost predvsem pravičnost, ki sloni na meritokratskem načelu in da kljub temu zanj trg ni pravična institucija, ker trga ne percipira kot institucijo, ki nagraduje tisto, kar naj bi se po njegovem prepričanju štelo kot zasluga.

Omejili se bomo na podatke o evalviranju ekonomskih nagrad. Drugače povedano, naša analiza se nanaša samo na eno področje, samo na eno sfero, in sicer na področje dohodka in premoženja. V primerjavi z Deutschejem, Walzerjem in nekaterimi drugimi, predpostavljamo, da se na tem področju uporablja več načel distributivne pravičnosti. Deutsch (1975) je razvil tako imenovano teorijo družbenih sfer. Po tej teoriji je družba sestavljena iz več avtonomnih sfer, med katerimi so družina (sfera socializacije), gospodarstvo in sfera prijateljskih odnosov. Predpostavlja se, da ima vsaka od teh treh sfer svojo alokativno normo. Ali drugače povedano, v vsaki sferi velja eno od načel distributivne pravičnosti: v sferi socializacije načelo potreb, v gospodarski sferi meritokratsko načelo in v sferi prijateljskih odnosov načelo enakosti. Podobno teoretsko shemo uporablja tudi Hochschildova (1981) v svoji empirični analizi treh družbenih sfer, ki jim ona pravi življenjska področja (domains of life), gre za ekonomsko, politično in socialno področje. V svoji knjigi *Spheres of Justice* govori Walzer o »intrinzičnem pomenu« dobrih. Po njegovem je treba posamezni dobri prirediti distributivno načelo glede na njen intrinzični pomen. V naši analizi ne privzemamo takega teoretičnega izhodišča. Dopusčamo možnost, da na področju, ki ga analiziramo, se pravi, na ekonomskem področju, deluje več načel distributivne pravičnosti.

Da bi ugotovili, katerim načelom distributivne pravičnosti se v slovenski populaciji najpogosteje prilegajo evalvacije o tem, kaj je in kaj ni pravično, ko gre za distribucijo dohodka in premoženja, smo izvedli posebno anketo na reprezentativnem vzorcu slovenske populacije. Vzorec smo določili po načrtu vzorčenja, ki ga uporabljajo v raziskavi Slovensko javno mnenje. Velikost vzorca je bila 1400 + 560 oseb, pri tem je 1400 število »osnovnih« in 560 število »rezervnih« oseb. Uspelo nam je anketirati 1375 oseb. Anketa je bila izvedena junija 1991 pod okriljem Inštituta za družbene vede. Izvedena je bila v okviru mednarodne raziskave, v katero je vključenih 12 dežel (Bolgarija, Češka, Japonska, Litva, Nemčija, Nizozemska, Madžarska, Poljska, Rusija, Slovenija, Velika Britanija in Združene države Amerike).

Poglejmo, kako so v anketnem instrumentu operacionalizirana posamezna načela distributivne pravičnosti. Načelo potreb nastopa v ocenjevalnem vprašanju:

(V1. 1) *Koliko bi morala vplivati na višino plače velikost družine, ki jo delavec preživlja?*

in v naslednjih dveh trditvah:

(V1. 2) *Vlada bi morala vsakemu zagotoviti minimalen življenjski standard.*

(V1. 3) *Najbolj pomembno je, da ljudje dobijo, kar potrebujejo – tudi če to pomeni, da se prerazporeja denar od tistih, ki so zaslužili več, kot potrebujejo.*

Pri vprašanju V1. 1 smo uporabili štiristopenjsko lestvico: 1 – Zelo, 2 – Nekoliko, 3 – Ne dosti, 4 – Nič. Strinjanje s trditvama V1. 2 in V1. 3 je respondent izrazil z eno od vrednosti na petstopenjski lestvici:

1 – Se zelo strinja, 2 – Se deloma strinja, 3 – Neopredeljen, 4 – Deloma se ne strinja, 5 – Sploh se ne strinja.

Načelo radikalne enakosti je obsedeno v naslednjih dveh trditvah:

(V2. 1) *Vlada bi morala določiti zgornjo mejo za to, koliko lahko posameznik zasluži.*

(V2. 2) *Najbolj pošteno bi bilo, če bi premoženje in dohodek delili tako, da bi vsak dobil enak delež.*

Načelo enakih možnosti imamo v vprašanju:

(V3. 1) *Koliko bi moralo vplivati na višino plače to, da je delavec moški in ne ženska?*

in v naslednjih dveh trditvah:

(V3. 2) *Da imajo eni več denarja ali premoženja, je pošteno, toda samo če obstajajo enake možnosti.*

(V3. 3) *Pravično je, da se takim, ki so v slabem položaju, dodatno pomaga, tako da imajo v življenju enake možnosti.*

Meritokratsko načelo nastopa v treh vprašanjih in dveh trditvah:

(V4. 1) *Koliko bi morala vplivati na višino plače stopnja izobrazbe?*

(V4. 2) *Koliko bi morala vplivati na višino plače delavčeva prizadevnost?*

(V4. 3) *Koliko bi morala vplivati na višino plače odgovornost, ki jo ima delavec pri svojem delu?*

(V4. 4) *Ljudem, ki trdo delajo, pripada večji zaslužek kot tistim, ki ne delajo trdo.*

(V4. 5) *To, da so eni pametnejši in bolj sposobni, je stvar sreče; zato si ne zaslužijo, da bi bili bolje plačani.*

Načelo funkcionalne neenakosti je ubesedeno v naslednjih treh trditvah:

(V5. 1) *Samo če so razlike v dohodkih dovolj velike, obstaja spodbuda za individualno prizadevnost.*

(V5. 2) *Prav je, da imajo poslovneži velik dobiček, saj imajo od tega na koncu vsi korist.*

(V5. 3) *Ljudje ne bi hoteli prevzeti nobene dodatne odgovornosti pri delu, če ne bi bili za to dodatno plačani.*

Načelo upravičenosti pa je bilo respondentu predstavljeno z naslednjima trditvama:

(V6. 1) *Ljudje imajo pravico, da zadržijo, kar so zaslužili – tudi če to pomeni, da bodo eni bolj premožni kot drugi.*

(V6. 2) *Ljudje imajo pravico, da zapustijo svoje premoženje svojim otrokom.*

Razume se, da smo pri vprašanjih V3. 1, V4. 1, V4. 2 in V4. 3 uporabili enako ocenjevalno lestvico kot pri vprašanju V1. 1. Prav tako se razume, da smo pri trditvah V2. 1, V2. 2, V3. 2, V3. 3, V4. 4, V4. 5, V5. 1, V5. 2, V5. 3, V6. 1 in V6. 2 uporabili enako petstopensko lestvico strinjanja kot pri trditvah V1. 2 in V1. 3.

Za vsako načelo distributivne pravičnosti, ki jih upoštevamo v tej analizi, konstruiramo enostaven indeks, ki zavzame tri vrednosti:

1 – popolnoma odklonilno stališče do danega načela distributivne pravičnosti;

2 – stališče, ki ne izraža niti popolnega odklanjanja niti popolnega sprejemanja;

3 – stališče, ki izraža popolno sprejemanje danega načela distributivne pravičnosti.

Kako konstruiramo indeks za posamezno načelo, pokažimo na zgledu: oglejmo si, kako ga definiramo za načelo potreb. Z vprašanjem V1. 1 in s trditvama V1. 2 ter V1. 3 dobimo tri spremenljivke. Iz njih sestavimo novo spremenljivko, imenujemo jo V1.

V1 = 1 če je V1. 1. = 4 in (V1. 2 = 4 ali V1. 2 = 5) in (V1. 3 = 4 ali V1. 3 = 5)

V1 = 2 če je (V1. 1 = 2 ali V1. 1 = 3) in V1. 2 = 3 in V1. 3 = 3

V1 = 3 če je V1. 1 = 1 in (V1. 2 = 1 ali V1. 2 = 2) in V1. 3 = 1 ali V1. 3 = 2)

Povejmo to še nekoliko manj tehnično. Vrednost V1 = 1 pomeni: respondent zavrača distributivno formulo, v kateri bi se upoštevala velikost posameznikove družine, se ne strinja s tem, da bi morala vlada vsakemu zagotoviti minimalen življenjski standard, in ne odobrava redistribucije dohodka – tudi redistribucija, s katero naj bi vsakemu zagotovili, da dobi, kar potrebuje, zanj ni legitimna. Vrednost V1 = 2 pomeni: respondent nekatere aspekte načela potreb (vsaj deloma) sprejema, nekatere pa (vsaj deloma) zavrača ali pa o njih nima izrazitega stališča. Vrednost V1 = 3 pa pomeni: respondent sprejema zahtevo, da je treba pri distribuciji dohodka upoštevati velikost posameznikove družine, odobrava politiko, ki vsakemu zagotavlja vsaj minimalen življenjski standard, in zanj so redistribucije, ki omogočajo, da vsak dobi, kar potrebuje, legitime.

Analogen indeks konstruiramo tudi za druga načela. Frekvenčne distribucije za vrednosti posameznih indeksov so prikazane v tabeli 1. V tabeli so navedene relativne frekvence, izražene v odstotkih.

TABELA 1

Vrednost	Odstotek					
	V1	V2	V3	V4	V5	V6
1	1.6	16.6	0.0	0.0	4.8	.3
2	85.6	61.1	44.1	84.6	61.8	11.5
3	12.8	22.3	55.9	15.4	33.4	88.2
N	1281	1272	1290	1270	1259	1338

V1 – indeks za načelo potreb

V2 – indeks za načelo radikalne enakosti

V3 – indeks za načelo enakih možnosti

V4 – indeks za meritokratsko načelo

V5 – indeks za načelo funkcionalne enakosti

V6 – indeks za načelo upravičenosti

Kaj je mogoče skleniti na podlagi tabele 1? Videti je, da obstaja egalitarni sindrom: 22.3% anketirancev podpira načelo enakosti, 12.8% pa jih podpira načelo potreb. Kljub temu pa lahko ugotovimo, da nihče ne zavrača načela enakih možnosti; prav tako nihče ne zavrača meritokratskega načela. Kar zadeva ti dve načeli, se razlike pojavljajo edino glede načina interpretacije »enakih možnosti« ter presoje, kaj je vsebina zasluge oziroma presoje, katero posamično osebno lastnost ali vrednoto, ki se šteje kot zasluga, je treba upoštevati pri distribuciji dohodka. »Trdo delo« in »trud« sta pojma, ki sta v slovenski populaciji najpogostejše omenjana kot vrednoti, ki zaslužita nagrado. Lahko le ugibamo, v kolikšni meri je to posledica »delokratske« ideologije, tj. kulta dela iz časov samoupravljanja. Naši podatki ne zadoščajo za obravnavo tega vprašanja. Kljub temu pa se zdi dopusten sklep, da ima meritokratičnost široko podporo v slovenski populaciji. Enako velja tudi za liberalno pojmovanje enakih možnosti.

Zdi se, da je poleg meritokratskega načela in načela enakih možnosti načelo upravičenosti načelo, ki prevladuje v slovenski populaciji. Kot je razvidno iz tabele 1, načelo upravičenosti podpira skoraj 90% vprašanih. Seveda je mogoče tudi podvomiti o veljavnosti orodij, ki smo jih uporabili v tej anketi. Vendar so formulacije, s katerimi smo operacionalizirali to načelo, zelo enostavne, možnost, da bi anketiranec napačno razumel tisto, kar je bilo mišljeno s posamezno trditvijo, je

dokaj majhna. Z druge strani pa ne gre prezreti, da imamo za načelo upravičenosti le dve trditvi. Z njima pa je tako rekoč nemogoče zajeti vse razsežnosti, ki jih ponujajo teoretične možnosti. Še več: glede na delovanje različnih vsebinskih in formalnih učinkov, dve vprašanji ne zadoščata za diferenciranje različnih mnenj posameznega anketiranca v zvezi s tem načelom. Kljub vsemu pa naša anketa daje zadostno podlago za trditev, da ima med Slovenci svobodnjaško načelo upravičenosti veliko empirično veljavo.

Prehod iz socialistične v postsocialistično institucionalno ureditev se običajno interpretira kot prehod iz stanja, v katerem se peberira visoko stopnjo enakosti na račun nizke stopnje učinkovitosti v stanje, v katerem se preferira višja stopnja učinkovitosti na račun nižje stopnje enakosti. Količina resursov je odvisna od stopnje sistemske učinkovitosti. Ker je za egalitaristične sisteme značilno, da so obsojeni na nizko stopnjo učinkovitosti, je izbira omejena na dve možnosti: velika enakost v delitvi manjše količine resursov ali velika neenakost v delitvi velike količine. S tega vidika je porast družbenih neenakosti, ki so posledica nastajanja tržnega gospodarstva, mogoče upravičiti s sklicevanjem na učinkovitost. Da je lahko učinkovitost eden izmed načinov za evalviranje pravičnosti, je najbolje razvidno iz Rawlsove teorije. Njegova teorija se zlahka uporabi za legitimizacijo trga. Lahko rečemo, da se načelo funkcionalne neenakosti bolje prilega tržni pravičnosti kot katero koli drugo načelo. Če ljudje verjamejo, da je trg nujen pogoj za gospodarsko učinkovitost, se neenakosti, ki so povezane z delovanjem trga, percipirajo kot pravične, saj imajo zaradi povečane gospodarske učinkovitosti vsi korist.

Kot je razvidno iz tabele 1, 33.4% vprašanih podpira načelo funkcionalne neenakosti. Očitno ima tudi načelo funkcionalne neenakosti empirično veljavo v slovenski populaciji, vendar pa bi vseeno težko trdili, da Slovenci legitimnost postsocialistične ureditve opirajo na načelo funkcionalne neenakosti.

Vsota relativnih frekvenc v tretji vrsti tabele 1 je veliko večja kot 100 (znaša 228). To pomeni, da nekateri izmed vprašanih podpirajo več kot eno načelo distributivne pravičnosti. Poglejmo, kateri vzorci načel obstajajo. Ker je relativno frekvenčnost v četrtem stolpcu tabele 1 mogoče tolmačiti tako, da dobesedno vsi vprašani sprejemajo meritokratsko načelo, je treba le ugotoviti, katera načela poleg meritokratskega podpirajo anketiranci. Vsako izmed petih načel je možno ali podpreti ali ne podpreti. V tem smislu obstaja $2^5 = 32$ logičnih možnosti. Analiza podatkov iz naše ankete nam odkriva, da se tudi v resnici pojavljajo prav vsi logično možni vzorci načel pravičnosti. Vendar pa jih ima le pet relativno frekvenco, ki je večja od 5%. Prikazani so v tabeli 2.

TABELA 2

EOPP & ENTI	24.2%
EOP & ENTI, & ENTI	15.8%
ENTI	15.6%
FINE & ENTI	8.00
EOUT & EOPP & ENTI	6.0%
število veljavnih primerov =	1148

Na prvi pogled se zdi, da je vzorec, ki ga tvorita načelo enakih možnosti in načelo upravičenosti, logična nedoslednost, saj je v nekaterih pogledih (kot je npr. zagovarjanje nasledstva) upravičenost mogoče obravnavati kot dejansko kršitev enakih možnosti.

Podobno je videti, da tudi vzorec, ki je sestavljen iz radikalne enakosti, enakosti možnosti in upravičenosti, predstavlja eklecticism, ki bi mu le s težavo pripisali smiselnost. Vendar to, kar daje vtis logične nekonsistentnosti, ni nujno tudi dejanska nekonsistentnost. Prvič, kot smo že ugotovili, termini, s katerimi se izraža vrednotenje pravičnosti, ne predstavljajo jasno opredeljenih pojmov: pojem enakih možnosti je nejasen pojem, ki je podvržen celi vrsti različnih interpretacij, od katerih za nekatere celo velja, da niso v nasprotju s pomenom upravičenosti. Drugič, pravičnost je koncept, ki mu je mogoče nasprotovati: kot nekateri poudarjajo (glej npr. Tversky in Kahneman, 1986; Arts et al., 1991; Burgoyne et al., 1992) je nekatere nekonsistentnosti pri evalviranju pravičnosti mogoče pripisati tako imenovanemu »effect of framing«. Tretjič, z domnevno nedoslednim vzorcem načel pravičnosti je prej mišljeno »zaporedje načel« kot pa »razvrstitev načel«. Tako npr. vzorec, ki je sestavljen iz radikalne enakosti, enakosti možnosti in upravičenosti – kar je očitno nedosleden model – lahko označuje, da je radikalna enakost najbolj sprejemljivo načelo pravičnosti ter da mu v primeru, če ga ni mogoče izvajati, po pomembnosti sledita načelo enakih možnosti ali načelo upravičenosti.

Ostane nam še, da vsaj na hitro pregledamo strukturo anketirancev, ki podpirajo posamezna načela pravičnosti. S tem namenom vključimo v našo analizo še podatke o spolu, starosti in razredni pripadnosti. Razlikujemo tri starostne skupine: do 30 let, od 30 do 50 let, nad 50 let. Uporabljamo razredno shemo z naslednjimi petimi kategorijami: 1 – delodajalci (strokovnjaki, ki so samozaposleni; uslužbenci, ki sodelujejo pri vodenju ali sprejemanju odločitev, ter uslužbenci, ki si sami postavljajo cilje), 2 – rutinski pisarniški uslužbenci, 3 – malo meščanstvo, vključno s kmeti in drobnimi posestniki, 4 – nadzorniki fizičnih in kvalificiranih delavcev, 5 – polkvalificirani in nekvalificirani delavci. Razvrstitev anketirancev v posamezne kategorije je odvisna od njihove trenutne zaposlitve oziroma od zadnje zaposlitve.

Da bi ocenili učinke, ki jih imajo spol, starost in razredna pripadnost na evalviranje pravičnosti, smo nastavili loglinearne oziroma natančnejše modele logit. Rezultati te analize so: (1) učinki spola in starosti ter interakcijski učinki so zanemarljivi – v večini primerov predvidene vrednosti ustreznih koeficientov niso statistično signifikantne; (2) učinki razredne pripadnosti niso zanemarljivi – predvideni učinki, ki so povezani z nekaterimi razrednimi kategorijami, dosegajo statistični in dejanski pomen v modelu za funkcionalno neenakost, v modelu za enakost možnosti in v modelu za radikalno enakost. Pravzaprav sta zares (ne samo s statističnega vidika) pomembni zgolj dve oznaki, da je posameznik delodajalec oziroma da je polkvalificiran ali nekvalificiran delavec. Iz povedanega je mogoče skleniti tole: razlike pri evalviranju pravičnosti, ki jih je mogoče pripisati spolu ali starosti in so v nekaterih primerih tudi statistično signifikantne, so relativno nepomembne. Lahko pa trdimo, da je kategorija delodajalcev nagnjena k podpiranju načela funkcionalne neenakosti in načela enakih možnosti, medtem ko se polkvalificirani in nekvalificirani delavci bolj nagibajo k podpiranju načela radikalne enakosti.